

UND

anti
liberalis

Kjeld Mazanti
Sørensen

topos

utilitarisme

Mouffe

ideologier og diskurser

korporativ
stat

sprog | magt | politik

keynesanisme

strategisk

nationalstat

manipulation

ækvivalenskæder

nazisme

social

darwinisme

hegemoni

Laclau &

mbus

IASIUM –
DSPLADSER

Global neoliberalisme

Det begreb, som af økonomen J. Williamson er blevet kaldt „Washington-konsensus“², er blevet indbegrebet af global neoliberalisme. Det er opkaldt efter institutioner i Washington som Verdensbanken, IMF og det amerikanske finansministerium, som alle har været præget af den idé, at økonomisk udvikling hænger tæt sammen med mest mulig privatisering og mindst mulig stat, og at såvel nationale som globale økonomiske problemer bedst løses ved hjælp af en gennemgribende liberalisering af markedet. Det indebærer bl.a. forslag om liberalisering af rentedannelse, handel og investeringer; beskyttelse af ejendomsretten; fremme af det private initiativ; deregulering; lavt skattetryk; slankning af den offentlige sektor og privatisering. „Washington-konsensus“ og dennes økonomiske opskrifter på udvikling og sund

økonomi er blevet stærkt kritiserede som ren ideologi bl.a. fra de udviklingslandes side, som har fået dem pålagt som betingelse for støtte. Ifølge vicedirektør i Verdensbanken Lars Thunell har Verdensbanken nu lagt den rene Washington-konsensus bag sig til fordel for en mere fleksibel forståelse af stat og marked. „Jeg vil stadigvæk sige, at der grundlæggende ikke findes noget eller nogen, som er bedre end markedet til at omfordele penge og varer. Men krisen har vist, at markedet har behov for at blive reguleret og begrænset.“³

2. John Williamson, „What Washington Means by Policy Reform“, i J. Williamson, red: *Latin American Adjustment: How Much Has Happened?* Washington: Institute for International Economics, 1990.

3. Interview i dagbladet Information, 13.5. 2009.

Tekster

Tekst 2.1. Utilitarisme

„... at øge sin egen andel er, alment sagt, formålet for ethvert individs anstrengelser og handlinger...“

Jeremy Bentham, 1748-1832. Engelsk jurist og filosof. Bentham tog i sine overvejelser om statens funktion mere udgangspunkt i utilitarismen (nyttelæren) end i naturen, som fx Adam Smith gjorde. Utilitaristerne mente, at en handling eller institution, fx den private ejendomsret, skulle vurderes ud fra, hvor meget nytte den gjorde – dvs. hvor stor lykke den fremkaldte. Tekstuddraget er fra „A manual of Political Economy“, 1798.

(...) Det praktiske spørgsmål er derfor ... i hvilken grad det tilstræbte mål bedst fremmes gennem individernes egne handlinger,

og i hvilke tilfælde disse målsætninger kan fremmes gennem regeringsindgreb.

For at øge nationens velstand eller for at øge tilgangen af ernæringsmidler og nydelsesmidler er den almene regel, at regeringen ikke bør gøre eller forsøge at gøre noget som helst. Mottoet eller parolen bør i disse tilfælde være: Gør ingenting!

For denne passivitet kan to vigtige grunde anføres: 1) Generelt kan det siges, at enhver indblanding fra regeringens side her er unødvendig. Hele samfundets rigdom udgøres af summen af rigdomme hos de forskellige individer, hvoraf det udgøres. At øge sin egen andel er, alment sagt, formålet med ethvert individs anstrengelser og handlinger. Alment sagt, findes der ingen, som bedre ved, hvad der er i jeres interesse end jer selv – og ingen, som er udrustet med så megen iver og ihærdighed til at søge at virke for det.

2) Alment sagt er indblandingen endvidere sandsynligvis ødelæggende, idet den ikke fører til, eller ligefrem modvirker, det tilstræbte mål. Hvert individ ofrer mere tid og opmærksomhed på måden at bevare og øge sin del af velstanden, end en regering gør eller kan gøre, og vælger sandsynligvis en mere effektiv vej, end den som en regering ville vælge i hans sted og på hans vegne.

Den er videre ødelæggende – til stadighed og under alle forhold – i en anden henseende, nemlig ved at den indskrænker eller hæmmer individernes handlefrihed...

Med få undtagelser af ringe betydning opnås størst muligt velbehag mest effektivt ved, at ethvert individ kan efterstræbe et maximum af velbehag for sig selv i forhold til de ressourcer, han besidder. Ingen mangler den nødvendige impuls. Ressourcerne – den slags ressourcer, som der her tænkes på, nemlig rigdom, økonomiske ressourcer – kan ikke gives til nogen af regeringen uden at tages fra nogen anden. Et sådant indgreb ville altså ikke øge ressourcerne totalt set (...)

Vi har ovenfor set de grunde, hvorpå den almene regel – „Gør ingenting“ – hviler (...) Tryghed og frihed er alt, hvad erhvervslivet begærer. Den begæring jordbrug, industri og handel retter til regeringerne, er lige så fordringsløs og rimelig, som den Diogenes rettede til Alexander: „Gå til side, så at solen kan skinne på mig“.

... Det er ikke svært at bevise, at den ideelt bedste styreform er den, hvor suveræniteten, eller den i sidste instans kontrollerende magt, tilhører den totale sum af individer i samfundet; hvor hver borger ikke blot har et ord at skulle have sagt i udøvelsen af den højeste magt, men hvor han, i det mindste lejlighedsvis, kaldes til at tage virkelig del i styrelsen, ved personligt at udøve en offentlig funktion, lokalt eller alment (...)

Tekst 2.2. Demokrati

„...den ideelle type for en fuldendt statsform må være det repræsentative system...“

John Stuart Mill, 1806–73. Engelsk filosof og politiker. Mill var ivrig fortaler for almindelig stemmeret, også for kvinder. Men han var ikke uden bekymring for „massernes tyranni“, hvis demokratiet udvidedes udover ytringsfrihed og valgret til også at gælde deltagelse i selve statsstyret. Tekstuddraget er fra „Considerations on Representative Government“, 1861.

[Demokratiets] overlegenhed med hensyn til at skænke velstand hviler på to principper, lige universelt sande og anvendelige som de generelle påstande, som kan anføres vedrørende menneskelige forhold. Den første er, at ethvert individs rettigheder og interesser kun er sikrede mod at blive sat til side, når den pågældende person er i stand til, og har vænnet sig til selv at overvåge dem. Den anden er, at den almene velstand øges og spredes mere, alt efter mængden og omfanget af den personlige energi, der er lagt i at fremme den (...)

Velgørende er den moralske del af den undervisning, som den enkelte borger får ved at deltage – omend det sker nok så sjældent – i offentlige hverv. Der kræves af ham, når han er engageret på denne måde, at han skal veje interesser op mod hinanden, som ikke er hans egne; at han i tilfælde af modstridende interesser skal vejledes af andre regler end hans egen mening; at han hele tiden skal tillempe principper og regler, som er skabt for at fremme det almene vel; og ofte finder han forenet med sig i det samme arbejde mennesker, der er mere fortrolige end han selv med disse tanker og opgaver, og deres opgave bliver det så med rimelige argumenter at øge hans forståelse for det almene vel og opmuntre hans omsorg for dette. Han bringes til at føle sig som en del af samfundet,

rati
i fuldendt stats-
entative system..."

relsk filosof og politiker.
delig stemmeret, også for
bekymring for „masser-
videdes udover ytrings-
deltagelse i selve stats-
siderations on Repre-

enhed med hen-
viler på to prin-
og anvendelige
som kan anføres
orhold. Den før-
tigheder og inte-
t blive sat til side,
er i stand til, og
ervåge dem. Den
stand øges og
gden og omfan-
, der er lagt i at

lske del af den
lte borger får ved
nok så sjældent
ves af ham, når
åde, at han skal
iden, som ikke
e af modstri-
s af andre regler
n hele tiden skal
; som er skabt
l; og ofte finder
nme arbejde
olige end han
aver, og deres
elige argumen-
det almene vel
dette. Han brin-
tf samfundet,

og erkende, at alt, som er til dettes bedste, også er til hans eget bedste. Hvor denne „skole i medborgersind“ ikke findes, findes der knap nogen forståelse for, at det enkelte menneske, uden nogen fremtrædende social stilling, har nogle pligter over for samfundet, udover at lyde lovene og underordne sig regeringen. Der findes ingen uselvsk følelse af enhed med det almene...

Af de her fremførte betragtninger fremgår det klart, at den eneste styreform, som til fulde kan opfylde alle den sociale stats krav, er én, i hvilken hele folket deltager ... Men eftersom alle inden for et samfund, der er større end en mindre by, ikke kan tage personlig del i mere end en meget ringe del af de offentlige anliggender, følger heraf, at den ideelle type for en fuldendt statsform må være det repræsentative system(..)

I stedet for at tage sig af styret, noget, som den repræsentative forsamling i grunden er uegnet til, er det dennes fornemste opgave at overvåge og kontrollere regeringen, kaste offentlighedens lys over dens handlinger, fremtvinge fuldstændig motiveret redegørelse vedrørende alt, hvad der kan stilles spørgsmål om, tage afstand, hvis handlingerne må betragtes som forkastelige, samt – i tilfælde af, at ministrene har misbrugt tillid eller handlet i strid med nationens udtalte mening – skille disse fra deres embeder og mere eller mindre direkte pege på deres efterfølgere.

Dette er i sandhed en anseelig magt og tilstrækkelig sikkerhed for nationens frihed. Udover dette har parlamentet en anden funktion, som i betydning ikke står tilbage for det, der er nævnt ovenfor, nemlig på en gang at være nationens klagekontor og organ for meningsdannelse, et sted, hvor ikke blot den almene mening, men også enkelte gruppers meninger, og helst også hver enkelt medborgers tanker kan komme til orde og vække debat (...)

Folkerepræsentationer stemples ofte af deres kritikere som et forum for evindelig snak og sladder. Man kan næppe forestille sig en mere urimelig anklage. Jeg gad vide, om en forsamling af folkets repræsentanter kan beskæftige sig med noget nyttigere end at tale, når det er landets og folkets store interesser, talen handler om, og hver mening repræsenterer en holdning, som enten har tilslutning hos en betydningsfuld befolkningsgruppe eller hos en enkelt person, til hvilken en sådan gruppe har givet opbakning. Et sted, hvor hver interesse eller hvert synspunkt i landet lidenskabeligt kan lade sin stemme høre af regeringen og fremføres mod alle andre interesser og holdninger, tvinge dem til at lytte og enten give ret eller klart sige, hvorfor de ikke er enige; et sådant sted er en af de vigtigste, politiske institutioner, man kan forestille sig, og en af det frie styres største velsignelser, uanset hvad denne ellers har af fordele. Ingen ville foragte „snak“, hvis det ikke stod i modsætning til „handling“, noget som aldrig ville blive tilfældet, hvis folkesamlinger vidste og erkendte, at det netop er tale og debat, som er deres område, mens „handlingen“, som følger efter debatten, ikke er noget for en mangelhovedet forsamling, men skal overlades til enkeltpersoner, som er uddannet hertil. Forsamlingens egentlige opgave er at sørge for, at de personer, det handler om, bliver udnævnt efter hæderlige og kloge overvejelser, og siden ikke blander sig i deres afgørelser på anden måde end gennem omfattende råd og kritik og ved at give eller tilbagekalde nationens endelige mandat.

Den abstrakte anerkendelse af folkesuveræniteten forøger ikke det mindste summen af individernes friheder. Hvis denne suverænitæt får friere tøjler, end den burde have, kan friheden gå tabt på trods af eller snarere på grund af – dette princip (...)

Tekst 2.3. Gammelliberalisme

„...Kun ejendom sætter mennesket i stand til at udøve politiske rettigheder...“

Benjamin Constant, 1767-1830. Fransk forfatter.
Tekstuddraget er fra „Principes de politique“, 1815.

... I vor tids samfund er det ikke tilstrækkeligt med statstilhørsforhold gennem fødsel eller opnået myndighedsalder til at sætte mennesker i stand til at udøve deres rettigheder som medborgere. De, som holdes i evig afhængighed af fattigdom, og som er dømt til at tjene til livets opretholdelse som lønarbejdere, ved ikke mere om offentlige anliggender end børn og er ikke mere interesserede i nationens velstand end udlændinge; den nation, hvis opbygning de ikke kender, og hvis fordele de kun indirekte har del i.

Jeg vil ikke gøre arbejderklassen uret.

Den besidder ikke mindre patriotisme end andre klasser. Den er ofte beredt til de mest heltemodige opofrelser, og dens hengivenhed er så meget des mere beundringsværdig, som den hverken belønnes med penge eller ære. Men jeg mener, at man må skelne mellem den patriotisme, som giver mod til at dø for sit land, og den som skænker evnen til at sætte sig tilstrækkeligt ind i landets interesser. Der kræves altså andet udover forskrifterne om fødselsland og i loven fastsat alder. Det, der kræves, er fritid, som er uundværlig for at skaffe sig et oplyst sind og sund dømmekraft. Kun besiddelse af ejendom kan give denne fritid. Kun ejendom sætter mennesket i stand til at udøve politiske rettigheder (...)

Man må gøre sig klart, at de ejendomsløse ikke kan have noget andet mål end at erhverve sig ejendom. Alle de midler, I giver dem, anvender de til dette mål. Hvis I udvi-

der næringsfriheden, hvilket I skylder dem at gøre, og dertil lægger politiske rettigheder, hvilket I ikke bør gøre, vil disse rettigheder i hænderne på flertallet med usvigelig sikkerhed blive anvendt til at angribe ejendomsretten. De kommer til at gå denne irregulære vej i stedet for den naturlige vej gennem arbejde. Det bliver for dem en kilde til korrupsion og for staten en kilde til uro. En berømt forfatter har aldeles rigtigt påpeget, at hvis de besiddelsesløse er i besiddelse af politiske rettigheder, vil en af tre ting indtræffe. Enten lader de sig bare lede af egne drifter, og så forstyrrer de samfundet, eller også lader de sig lede af magthaveren eller magthaverne, og så bliver de redskaber for tyranniet, eller også lader de sig lede af de magtlystne, og så er de redskaber for en klike. Man må altid opstille kravet om ejendom, såvel for retten til at stemme som for retten til at blive valgt.

Tekst 2.4. Socialdarwinisme

„...den velgørenhed, som sender syge forældres børn i graven, og som udvælger de bløddagtige, drankere og dagdrivere til ofre for epidemier...“

Herbert Spencer, 1820-1903. Engelsk filosof og videnskabsmand. Udviklingen op gennem 1800-tallets Europa og USA prægedes af økonomisk vækst, men samtidig af forfærdende sociale forhold i de hastigt voksende storbyer. Under indtryk heraf pressedes bl.a. gennem fagforeningernes og intellektuelles initiativer en række arbejderbeskyttelseslove igennem i England - bl.a. forbud mod at anvende kvinder og børn til det hårde arbejde i minerne (1844). Liberalister som Herbert Spencer vendte sig kraftigt mod en sådan lovgivning, som han mente ville gribe forstyrrende ind i det økonomiske systems funktionsmåde og hindre „den usynlige hånd“ i at virke. Tekstuddraget er fra „Social Statics“, 1850.

(...) I hele naturen ser vi i funktion en streng orden, som er en smule grum for at kunne være mild. Denne universelle umid-

delbare lykketil hovedbrud rådet af skabelsen, er somme ordninger meget bedre berøver den det til en glæde, den skal henslæbes for til sidst at bes, ophører til bliver en plag den yngre generation i fulde bringer desuden Læg endvidere de fjender ikke græsædernes år, men også og de langsomt af denne udrifstrid, som er hindres al for en forøgelse Herigennem tution, som og derfor er højere skabs skridt mod stand til at mindsket a neskeslægt Civilisation: fuldbyrder menneske for denne sikres båd velfærd og fuldkomne de, den st er underk i sit arbejde lov, som undgå en eliges fat

skylder dem
ske rettigheder,
de rettigheder i
vigelig sikker-
e ejendomsret-
irregulære vej
ennem arbejde.
korruption og
erømt forfat-
at hvis de be-
olitiske rettig-
e. Enten lader
og så forstyr-
er de sig lede
ne, og så bli-
ler også lader
så er de red-
d opstille
ten til at
e valgt.

nisme

r syge for-
lvælger de
ere til ofre

osof og viden-
tallets Europa
samtidig af
sende storbyer.
i fagforenin-
e arbejder-
forbud mod at
ejde i minerne
endte sig kraf-
ente ville gribe
funktionsmåde
tekstuddraget

i en
n for at
e umid-

delbare lykketilstand, som til mange lærdes hovedbrud råder blandt hele den lavere del af skabelsen, er i grunden den mest skån-somme orden, som forholdene giver. Det er meget bedre, at drøvtyggeren, når alderen berøver den dens kraft, som gør tilværelsen til en glæde, dræbes af rovdyr, end at den skal henslæbe et plagsomt liv i skrøbelighed for til sidst at dø af sult. Ved at sådanne dræbes, ophører ikke blot tilværelsen, inden den bliver en plage, men der gives også plads for den yngre generation, som kan nyde tilværelsen i fulde drag. Selve erstatningsakten bringer desuden lykke til en rovdyrstamme. Læg endvidere mærke til, at deres kødæden-de fjender ikke alene fjerner de individer fra græsædernes hjerde, som har set deres bedste år, men også udrenser de syge, misdannede og de langsomste eller svageste. Ved hjælp af denne udrensingsproces, ligesom i den strid, som er almindelig i parringstiden, forhindres al forurening af racen, som sker ved en forøgelse af de dårlige eksemplars antal. Herigennem fremkommer en kropskonstitution, som er helt tilpasset til omgivelserne og derfor er den mest lykkebringende. Den højere skabnings udvikling indebærer frem-skridt mod en type af mennesker, som er i stand til at nå en lykketilstand, der er ufor-mindsket af disse hindringer. Det er i men-neskeslægten, fuldkommenheden skal nås. Civilisationen er det sidste stadium i dens fuldbyrdelse. Og idealmennesket er det menneske, hos hvem alle forudsætninger for denne fuldbyrdelse opfyldes. Samtidig sikres både den levende menneskeslægts velfærd og dens udvikling mod den endelige fuldkommengørelse af den samme velgøren-de, den strenge orden, som hele dyreverdenen er underkastet; en orden, som er skånselsløs i sit arbejde for det gode, en lykkebringende lov, som aldrig lader sig skubbe til side for at undgå enkelte og tilfældige lidelser. Den udu-elige fattigdom, den nød, som rammer den

dumme, den doves sult, og den stærkes skubben til den svage, som gør så mange „udstødte og fortvivlede“, er påbud fra et vældigt, vidtskuende forsyn. Det kan synes hårdt, at en udygtighed, som på ingen måde kan overvindes, skal drive håndværkeren til at sulte. Det kan synes hårdt, at arbejderens, som på grund af sygdom ikke kan klare sig i konkurrencen med sine stærkere kamme-rater, må lide de afsavn, som bliver følgen. Det kan synes hårdt, at enker og forældreløse overlades til at kæmpe på liv og død. Ikke desto mindre indebærer disse barske, ulykke-lige skæbner den største velgørelse, hvis de ikke ses isoleret, men i sammenhæng med hele menneskehedens interesser – den sam-me velgørelse, som sender syge forældres børn i graven og som udvælger de blødag-tige, drankere og dagdrivere til ofre for epidemier (...)

Tekst 2.5. Keynesianisme

„... Verden styres ikke ovenfra således, at private og almene interesser altid er sammenfaldende...“

John Maynard Keynes, 1883-1946. Engelsk national-økonom. Keynes økonomiske teorier omkring statens aktive rolle i samfundsøkonomien har spillet en overordentlig stor rolle i den vestlige verden. Keynes knytter an til en socialliberal tradition. Tekstuddraget er fra „The end of Laissez-faire“, 1926.

Lad os grundigt gøre op med de meta-fysiske og almene teorier, på hvilke laissez-faire-princippet bygges den ene gang efter den anden. Det er *ikke* sandt, at hvert individ ejer en naturgiven „naturlig frihed“ i sin øko-nomiske aktivitet. Der findes ingen „kontrakt“, som overfører evige rettigheder til dem, som har, eller som er i gang med at skaffe sig ejen-dom. Verden styres *ikke* ovenfra, således at

private og almene interesser altid er sammenfaldende. Her på jorden går det ikke altid sådan, at disse to interesser i praksis er i overensstemmelse med hinanden. Det følger *ikke* af nationaløkonomiens principper, at den oplyste egoisme altid virker til det fælles bedste.

Det er heller ikke sandt, at egoismen i almindelighed *er* oplyst; ofte er de individer, som forfølger deres egoistiske interesser, alt for uvidende eller alt for svage til at nå dem. Erfaringen lærer os *ikke*, at de individer, som slutter sig sammen i en gruppe, er mindre klarsynede, end de der handler hver for sig ... Man kommer sandsynligvis i fremtiden til halvt at socialisere mange store virksomheder, især de, der er af mere almennyttig art og endog også andre virksomheder, som har stort behov for kapital. Men vi må være smidige, når det drejer sig om formerne for denne halvsocialisme. Vi må fuldt ud udnytte tidens naturlige tendenser og formodentlig foretrække halvautonome Kooperationer frem for direkte, statslige organer, for hvilke en minister er direkte ansvarlig.

Jeg kritiserer ikke den doktrinære stats-socialisme for, at den stiller menneskets altruistiske drifter i samfundets tjeneste, eller fordi den vender sig bort fra *laissez-faire*, eller fordi den berøver mennesket friheden til at tjene en million, eller fordi den har mod til at gøre et dristigt eksperiment. Alt dette kan jeg kun rose.

Jeg kritiserer den for, at den misforstår den aktuelle udvikling, idet den i virkeligheden ikke er andet end en tåget rest af en plan, som formedes for at løse problemer, som var aktuelle for 50 år siden, og som bygger på en misforståelse af, hvad nogen sagde for 100 år siden (...)

Statens vigtigste virkeområder er ikke dem, som allerede varetages af privatpersoner, men derimod de funktioner, som strækker sig ud over individernes virkeområde,

de beslutninger, som *ingen* tager, hvis ikke staten gør det. Det vigtigste for staten er ikke at udføre de ting, som enkeltpersoner allerede gør lidt bedre eller lidt værre, men at gøre det, som slet ikke gøres (...)

Tekst 2.6. Den individuelle frihed

„...Når demokratiet bliver domineret af en kollektivistisk tankegang, vil det uundgåeligt ødelægge sig selv...“

Friedrich A. von Hayek, 1899-1992. Østrigsk-britisk nationaløkonom, Nobelpris-modtager. Hayek hører til den såkaldte „østrigske økonomiske skole“, der både forholder sig kritisk til konservatismens tendens til at hæmme samfundets udviklingen og socialismens bureaukratiske styring af økonomien. For Hayek er der ingen vej mellem det markedsøkonomiske samfund og det „socialistiske diktatoriske bureaukrati“. Blandingsøkonomi kan ifølge von Hayek ikke fungere ordentligt og vil være det første skridt på „vejen til trældom“. Tekstuddrag fra „The Road to Serfdom“, 1944.

„Den statsmand, som ville vove at forsøge at bestemme over, hvorledes folk burde anvende deres kapitaler, ville ikke alene blive belastet med en højst unødvendig opmærksomhed, men også tiltage sig en autoritet, som ikke trygt kan lægges i hænderne på nogen som helst regering eller folkeforsamling, og som ingen steder vil være så farlig som i hænderne på en mand, som er så tåbelig og dristig, at han tror, han er egnet til at udøve den“. (Adam Smith).

De fælles træk i alle kollektive systemer kan, med en frase som socialister af alle retninger altid har holdt af, beskrives som den bevidste organisation af samfundets arbejde med et bestemt socialt mål for øje. At vort nuværende samfund mangler en sådan „bevidst“ styring mod et bestemt mål, at dets aktiviteter ledes af uansvarlige personers luner og indfald, har altid udgjort et af hovedpunkterne hos samfundets socialistiske kritikere.

På m
spørgsm
os straks
lem indi
forskelli
munism
syn til a
at rette
sig alle f
at ønske
dets ress
nægte at
for hvilk
eneråder
sande be
taget i a
sete, me
manifest
kollektiv

Det,
henblik
res, besk
bedste“,
den „fæl
eftertanl
noget til
dem egn
lingslinje
og lykke
med „me
ligesom
mængde
ligt anta
fuldt træ
mål, mei
tende væ
skes beh
alle vore
udsættes
rangeres
som må
gøre et v
planlægg
forudsæt

ger, hvis ikke
for staten er ikke
ersoner allerede
men at gøre

duelle

mineret af en
et uundgåeligt

Østrigsk-britisk
Hayek bærer til den
er både forholder sig
t hjemme samfunds-
tiske styring af
mellem det mar-
stiske diktatoriske
ølge von Hayek ikke
skridt på „vejen til
to Serfdom“, 1944.

at forsøge
burde an-
dene blive
g opmærk-
autoritet,
derne på
lkeforsam-
så farlig
er så tåbe-
gnet til at

systemer
af alle ret-
som den
ets arbejde
At vort nu-
n „bevidst“
aktiviteter
r og ind-
unkterne
ere.

På mange måder fremtræder hovedspørgsmålet her meget klart. Og det bringer os straks dertil, hvor konflikten opstår mellem individuel frihed og kollektivism. De forskellige former for kollektivism – kommunisme, fascisme – er forskellige med hensyn til arten af de mål, mod hvilke de ønsker at rette samfundets kræfter. Men de adskiller sig alle fra liberalisme og individualisme ved at ønske at organisere hele samfundet og alle dets ressourcer for dette fælles mål, og ved at nægte at anerkende autonome områder, inden for hvilke de enkelte individers egne mål er enerådende. Kort sagt, de er totalitære i den sande betydning af dette udtryk, som vi har taget i anvendelse for at beskrive de uforudsete, men ikke desto mindre uadskillelige manifestationer af, hvad vi teoretisk kalder kollektivism.

Det „sociale mål“ eller „fælles sigte“, med henblik på hvilket samfundet skal organiseres, beskrives som regel vagt som det „fælles bedste“, eller den „almindelige velfærd“, eller den „fælles interesse“. Der kræves ikke megen eftertanke for at se, at disse udtryk ikke har noget tilstrækkeligt klart indhold, der gør dem egnede til at fastlægge en bestemt handlingslinje. Millioner af menneskers velfærd og lykke kan ikke måles efter en eneste skala med „mere“ eller „mindre“. Et folks velfærd, ligesom en mands lykke, afhænger af en mængde forhold, som kan skabes i et uendeligt antal kombinationer. Den kan ikke på fuldt træffende vis betegnes med et eneste mål, men som et hierarki af mål, en omfattende værdiskala, hvor hvert enkelt menneskes behov har sin plads. For at kunne styre alle vore handlinger efter en eneste plan, forudsættes det, at hvert og et af vore behov indrangeres på en given plads i et værdisystem, som må være fuldstændigt nok til at muliggøre et valg mellem de forskellige veje, som planlæggeren har at vælge imellem. Dette forudsætter kort og godt eksistensen af et

udtømmende mo-
forskellige men-
deres rette plad-

Det, som er
tale omstændi-
noget mennesk-
begrænset områ-
vigtigheden af mere
behov. Hvad enten han kun er tilfreds med sine egne fysiske behov, eller han nærer en varm interesse for velbefindendet hos ethvert menneske, han kender, vil de mål, som han kan beskæftige sig med, kun udgøre en brøkdel af alle menneskers behov.

Dette er det fundament, på hvilket hele den individualistiske filosofi er baseret. Den antager ikke, som det ofte er hævdet, at mennesket er egoistisk eller selvisk eller burde være det. Den tager blot sit udgangspunkt i det ubestridelige faktum, at vor forestillings- evnes grænser gør det umuligt at inkludere mere end en lille del af hele samfundets behov i vor værdiskala, og at der – siden værdiskalaer strengt taget kun eksisterer i den enkelte bevidsthed – kun eksisterer partielle værdiskalaer, skalaer, som nødvendigvis er forskellige og ofte uforenelige. Ud fra dette slutter individualisten, at individerne skal have lov til, inden for visse grænser, at forfølge deres egne værdier og foretrukne mål, i stedet for en andens; inden for disse grænser skal den enkeltes system af værdier og mål være eneherkende og ikke underkastet noget diktat fra andre...

Dette syn udelukker naturligvis ikke erkendelsen af fælles mål, eller sammenfald af enkelte mål, som gør det tilrådeligt for mennesker at kombinere deres anstrengelser (...)

Det er demokratiets pris, at muligheden for bevidst kontrol er begrænset til de områder, hvor der hersker sand enighed, og at forholdene i andre områder må overlades til tilfældet. Men i et samfund, hvis hele funktion afhænger af central planlægning, kan denne

Figur 3.3.

...liver
nu,

hvis ikke
taten er ikke
ner allerede
n at gøre

ielle

eret af en
uundgåeligt

.....
trigsk-britisk
vek hører til den
åde forholder sig
emme samfunds-
e styring af
ellem det mar-
ke diktatoriske
e von Hayek ikke
ridt på „vejen til
Serfdom“, 1944.

: forsøge
burde an-
ene blive
; opmærk-
utoritet,
erne på
keforsam-
så farlig
er så tåbe-
gnet til at

systemer
if alle ret-
som den
ts arbejde
At vort nu-
n „bevidst“
; aktiviteter
r og ind-
unkterne
ere.

På mange måder fremtræder hovedspørgsmålet her meget klart. Og det bringer os straks dertil, hvor konflikten opstår mellem individuel frihed og kollektivism. De forskellige former for kollektivism – kommunisme, fascisme – er forskellige med hensyn til arten af de mål, mod hvilke de ønsker at rette samfundets kræfter. Men de adskiller sig alle fra liberalisme og individualisme ved at ønske at organisere hele samfundet og alle dets ressourcer for dette fælles mål, og ved at nægte at anerkende autonome områder, inden for hvilke de enkelte individers egne mål er enerådende. Kort sagt, de er totalitære i den sande betydning af dette udtryk, som vi har taget i anvendelse for at beskrive de uforudsete, men ikke desto mindre uadskillelige manifestationer af, hvad vi teoretisk kalder kollektivism.

Det „sociale mål“ eller „fælles sigte“, med henblik på hvilket samfundet skal organiseres, beskrives som regel vagt som det „fælles bedste“, eller den „almindelige velfærd“, eller den „fælles interesse“. Der kræves ikke megen eftertanke for at se, at disse udtryk ikke har noget tilstrækkeligt klart indhold, der gør dem egnede til at fastlægge en bestemt handlingslinje. Millioner af menneskers velfærd og lykke kan ikke måles efter en eneste skala med „mere“ eller „mindre“. Et folks velfærd, ligesom en mands lykke, afhænger af en mængde forhold, som kan skabes i et uendeligt antal kombinationer. Den kan ikke på fuldt træffende vis betegnes med et eneste mål, men som et hierarki af mål, en omfattende værdiskala, hvor hvert enkelt menneskes behov har sin plads. For at kunne styre alle vore handlinger efter en eneste plan, forudsættes det, at hvert og et af vore behov indrangeres på en given plads i et værdisystem, som må være fuldstændigt nok til at muliggøre et valg mellem de forskellige veje, som planlæggeren har at vælge imellem. Dette forudsætter kort og godt eksistensen af et

udtømmende moralkodex, i hvilken alle de forskellige menneskelige værdier er tildelt deres rette plads...

Det, som er så vigtigt, er den fundamentale omstændighed, at det er umuligt for noget menneske at overskue mere end et begrænset område, og umuligt at erkende vigtigheden af mere end et begrænset antal behov. Hvad enten han kun er interesseret i sine egne fysiske behov, eller han nærer en varm interesse for velbefindendet hos ethvert menneske, han kender, vil de mål, som han kan beskæftige sig med, kun udgøre en brøkdel af alle menneskers behov.

Dette er det fundament, på hvilket hele den individualistiske filosofi er baseret. Den antager ikke, som det ofte er hævdet, at mennesket er egoistisk eller selvisk eller burde være det. Den tager blot sit udgangspunkt i det ubestridelige faktum, at vor forestillings- evnes grænser gør det umuligt at inkludere mere end en lille del af hele samfundets behov i vor værdiskala, og at der – siden værdiskalaer strengt taget kun eksisterer i den enkelte bevidsthed – kun eksisterer partielle værdiskalaer, skalaer, som nødvendigvis er forskellige og ofte uforenelige. Ud fra dette slutter individualisten, at individerne skal have lov til, inden for visse grænser, at følge deres egne værdier og foretrukne mål, i stedet for en andens; inden for disse grænser skal den enkeltes system af værdier og mål være eneherkende og ikke underkastet noget diktat fra andre...

Dette syn udelukker naturligvis ikke erkendelsen af fælles mål, eller sammenfald af enkelte mål, som gør det tilrådeligt for mennesker at kombinere deres anstrengelser (...)

Det er demokratiets pris, at muligheden for bevidst kontrol er begrænset til de områder, hvor der hersker sand enighed, og at forholdene i andre områder må overlades til tilfældet. Men i et samfund, hvis hele funktion afhænger af central planlægning, kan denne

kontrol ikke afhænge af, om medlemmerne af en majoritet er i stand til at blive enige; det vil ofte være nødvendigt, at et mindretals vilje pålægges folket, fordi minoriteten vil være den største gruppe, der er i stand til at opnå enighed om det pågældende spørgsmål. Demokratiske regeringer har fungeret fortræffeligt, når og så længe som regeringsarbejdet – ud fra en almindelig accepteret opfattelse af, hvorledes det bør være – har begrænset sig til områder, hvor der har kunnet opnås enighed gennem en fri debat blandt majoriteten, og det er den liberale tankes store fortjeneste, at den reducerede omfanget af anliggender, om hvilke enighed var nødvendig, til sådanne proportioner, at det var muligt at leve i samfundet som frie mennesker. Det påstås nu ofte, at demokratiet ikke vil tolerere „kapitalisme“. Hvis „kapitalisme“ her betyder et konkurrencesystem baseret på den frie dispositionsret over privat ejendom, er det meget vigtigere, at man forstår, at kun inden for dette system er demokrati muligt. Når demokratiet bliver domineret af en kollektivistisk tankegang, vil det uundgåeligt ødelægge sig selv (...)

Tekst 2.7. Monetarisme

„Et samfund, som sætter lighed – i betydningen resultatlighed – over den frie vilje, vil hverken føre til lighed eller frihed.“

Milton Friedman, 1912–2006. Professor i økonomi ved University of Chicago. Nobelpris-modtager. Friedman er den monetaristiske retnings mest fremtrædende fortalere. Monetarismen vender sig imod Keynes' tanker om statslig regulering af økonomien og bygger på en tiltro til de frie markedskræfters evne til at skabe en sund samfundsøkonomi. Monetaristerne mener, at inflationen er et langt større problem end arbejdsløsheden. Politikerne må indstille sig på, at der i ethvert samfund vil være en „naturlig arbejdsløshed“. De bør regulere samfundsøkonomien mindst muligt, og den offentlige sektor bør indskrænkes. Den væsentligste opgave for politikerne er at regulere pengemængden i samfundet og at påse, at fagforeningerne ikke bliver så stærke, at de kan forvride løndannelsen og dermed hindre markeds-

kræfterne i at virke frit. Tekstuddraget er fra „Free to Choose“, 1979, Secker & Warburg, London – skrevet sammen med Rose Friedman.

Lovgiverne bestemmer over brugen af andres penge. Vælgerne, som vælger lovgiverne, stemmer på en måde om at bruge deres egne penge på dem selv (...). Men forbindelsen mellem de skatter, den enkelte betaler, og det han stemmer for, de skal bruges til, er meget tynd. I virkeligheden er vælgerne, ligesom lovgiverne, tilbøjelige til at mene, at andre skal betale for de programmer, som lovgiverne direkte stemmer for og vælgerne indirekte. De bureaukrater, som administrerer programmerne, bruger også andres penge. Det er ikke noget under, at omfanget af de penge, der bruges, stiger voldsomt.

Bureaukraterne bruger andres penge på andre mennesker. Kun menneskekærlighed og ikke det langt stærkere og mere pålidelige incitament, der ligger i egeninteressen, sikrer, at de bruger pengene på en måde, som gavner dem, der modtager dem. Herved opstår ineffektivitet og ødselhed ved brugen af pengene.

Men det er ikke alt. Det tiltrækkende i at få fat i andres penge er stærk. Mange, inklusive de bureaukrater, der administrerer programmerne, vil snarere prøve at få fat i pengene selv, end at give dem til andre. Fristelsen til korrupsion og snyd er stor og vil ikke altid blive modstået. Folk, der modstår fristelsen til at snyde, vil i stedet bruge lovlige midler for at kanalisere pengene hen til sig selv. De vil lave lobby-arbejde for at få gennemført lovgivning, der er favorabel for dem selv, og regler, som de kan drage fordel af. De bureaukrater, der administrerer programmerne, vil søge at presse højere løn og flere frynsegoder igennem til sig selv – noget som større programmer vil gøre lettere at opnå... Det imperium, som ministeriet for sundhed, uddan-

nelse og velfærd over, har hvert på vores helbred simpelthen va for medicin og forbedring af

Et samfund ningen resultat hverken føre t sen af magt f friheden, og r tes i en god h mennesker, s egne interess

På den ar sætter frihed biprodukt en og større ligl dukt af frihe Et frit samfu evner til at f hindrer nogl trykkelse af mennesker i friheden op privilegiern vil blive gen dre dygtige betyder fors hed. Den si underprivile gens privile det muligt t – at opnå e

Tekst 2 „Hvis ma man også

Martin Åge tænketanken den 27.7.09

er fra „Free to
ndon – skrevet

ugen af an-
ger lovgiverne,
ige deres egne
rbindelsen
betaler, og det
s til, er meget
e, ligesom lov-
t andre skal
lovgiverne
e indirekte.
rer program-
. Det er ikke
enge, der

s penge på
ekærighed
re pålidelige
essen, sikrer,
e, som gav-
ved opstår
igen af

kkende i at
nge, inklu-
rerer pro-
i fat i pen-
e. Fristelsen
il ikke altid
fristelsen
ge midler
ig selv. De
nemført
n selv, og
De bureau-
nerne, vil
ynsegoder
ørre pro-
Det im-
d, uddan-

nelse og velfærd indtil for nyligt har hersket over, har hvert år brugt flere og flere penge på vores *helbred*. Hovedeffekten heraf har simpelthen været at hæve omkostningerne for medicin og behandling uden tilsvarende forbedring af den medicinske pleje...

Et samfund, som sætter lighed – i betydningen resultatlighed – over den frie vilje, vil hverken føre til lighed eller frihed. Anvendelsen af magt for at opnå lighed vil ødelægge friheden, og magten, som oprindeligt anvendes i en god hensigt, vil ende i hænderne på mennesker, som vil bruge den til at fremme egne interesser.

På den anden side vil et samfund, som sætter frihed i første række, som et gladeligt biprodukt ende med at få både større frihed og større lighed. Og selvom det er et biprodukt af friheden, er det ikke noget tilfælde. Et frit samfund frigør menneskers energi og evner til at forfølge deres egne mål. Det forhindrer nogle mennesker i vilkårlig undertrykkelse af andre. Det forhindrer ikke nogle mennesker i at opnå privilegier, men så længe friheden opretholdes, forhindrer denne, at privilegierne bliver institutionaliserede; de vil blive genstand for stadige angreb fra andre dygtige og ambitiøse mennesker. Frihed betyder forskellighed, men også bevægelighed. Den sikrer muligheden for, at de, der er underprivilegerede i dag, bliver morgendagens privilegerede, og herigennem gør den det muligt for næsten alle – fra top til bund – at opnå et bedre og rigere liv (...)

Tekst 2.8. Nyliberalisme

„Hvis man tager ansvaret fra folk, tager man også friheden fra dem...“

Martin Ågerup, f. 1966. Dansk økonom og direktør for tænketanken Cepos. Tænketanken Cepos' hjemmeside, den 27.7.09

For nyligt genlæs
fremragende essé
Her skriver Jalvi
– som Frederic
fiktion, at alle
så er kollektiv
kan dække sig i

Kollektivisering
lært, fx i udtrykket „socialt ansvar“
egentlig overraskende. Fra vores hverdag ved
de fleste af os nemlig godt, hvad der sker, når
ansvar gøres kollektivt: det fordufter.

Uden en klar rollefordeling kan intet fællesskab, hvad enten det er en virksomhed eller et fodboldhold, fungere. Hvis alle kollegianerne har ansvaret for opvasken, har ingen ansvaret. Så enkelt er det. Det sker, at et pligt-opfyldende menneske (gerne en af pigerne) alligevel tager opvasken, men det er undtagelsen, der bekræfter reglen. Normen er, at tingene forfalder, går galt eller ikke bliver gjort, hvis der ikke kan placeres et ansvar.

Fra hverdagen kender vi heldigvis også den omvendte lektie: At mere ansvar gør os mere ansvarlige. Tænk blot på udtrykket „at vokse med opgaven“. Det er netop, hvad vi mennesker gør. Når vi får lov til at tage ansvar, vokser vi. Omvendt bliver vi mindre, når ansvaret tages fra os.

Hvis man tager ansvaret fra folk, tager man også friheden fra dem. Som Nobelpristageren i økonomi, F. A. Hayek, skriver i sit storværk, *Constitution of Liberty* (1960): „Liberty not only means that the individual has both the opportunity and the burden of choice; it also means that he must bear the consequences of his actions... Liberty and responsibility are inseparable“. Frihed og ansvar er uadskillelige.

4. Dansk debattør, forfatter, foredragsholder og politisk kommentator.

5. Fransk klassisk liberal økonom (1801-1850).

Figur 3.3.

Velfærdsstaten kan opfattes som en gigantisk bevægelse i retning af en kollektivisering af ansvar. I sin tankevækkende bog, *Taberfabrikken*, citerer Ole Birk Olesen socialrådgiveren (og den tidligere radiovært) Hanne Reintoft for i 1978 at have skrevet følgende: „Store dele af vort klientel har ... annammet denne middelstandsideologi om, at social mistilpasning først og fremmest skyldes individets egne brister og fejl. Denne individualisering af problemerne gør dem ubærlige, og i socialrådgiverforeningen oplever vi, at tilstanden kun gøres tålelig, hvis vi ... kan få den enkelte klient til at forstå, at det ikke er et individuelt, men et samfundsskabt problem“.

Den nuværende diskussion om forebyggelse af livsstilssygdomme kan betragtes som værende en direkte forlængelse af denne tankegang. Ugebladet *Mandag Morgen* skrev således i en rapport for et par år siden med den sigende titel „Er sundhed et personligt valg“: „Vi opfatter rygning, alkohol, fedme og manglende motion som selvvalgt livsstil. Derfor kalder vi det også for livsstilssygdomme... Begrebet livsstilssygdomme er ikke blot misvisende. Det er også faktisk forkert, moralsk uacceptabelt og politisk vildledende... Det ville være langt mere konstruktivt at betragte problemerne som civilisationssygdomme skabt af den moderne civilisations mange fristelser fra den lette adgang til nikotin og alkohol over den store mængde billig fed og sød mad til den øgede fysiske inaktivitet foran tv og computer“.

Med andre ord: Hvis man spiser for meget, for fedt eller for sødt, hvis man motionerer for lidt, eller hvis man sidder for meget foran computeren eller fjernsynet, er det ikke ens egen skyld. Skylden hviler på civilisationen. Dette er den ultimative kollektivisering af ansvaret. Og Hayeks forudsigelse af konsekvensen af at fratage mennesker deres ansvar, nemlig at man også vil fratage dem

deres frihed, illustreres af *Mandag Morgens* konklusioner, som er, at regeringen skal tage „hårdere midler i brug som påbud, kvoter, skatter, afgifter og forbud“.

Tekst 2.9. Det personlige ansvar

„Underklassen mangler moral – ikke penge“

Interview af klummeskribent Karina Petersen på Netavisen „180 grader“. *Politiken* 4.10.2009. Af Per Michael Jespersen (uddrag).

Underklassens moral er flosset, siger Karina Pedersen, der selv er vokset op i et kvarter, hvor man snyder det offentlige.

„Det provokerer mig, når mange romaniserer underklassen og fremstiller det, som om man bare skal sende flere penge til overførselsmodtagere. Underklassen mangler ikke penge, men moral. Frem for alt skal der gøres op med selvmedlidenheden og offermentaliteten“ (...)

Og når hun taler om „underklassen“, ved hun, hvad hun taler om. Hun er nemlig vokset op i en jysk forstadsghetto hos en misbrugermor i et hjem, hvor socialarbejderne gik ind og ud. Og hvor hendes to storebrødre er „kendt af politiet“, mens lillebroderen er på førtidspension. (...)

Underklassen mangler moral – det er hårde ord fra en mønsterbryder?

„Ja, men jeg har i mange år hørt fortalere for velfærdsstaten fortælle, at sådan en som min mor ikke ved, hvad hun gør, og at hun er et offer. Men hun ved præcis, hvad hun gør. I min barndom har jeg aldrig oplevet nogen skrive en jobansøgning. Til gengæld cirkulerede der håndbøger rundt i kvarteret med råd om, hvordan man snød socialrådgiveren til at få flere penge, en hjemmehjælper eller ekstraudstyr. Det var helt normalt!“.

Men er det ikke fra egne familiefejl?

„Når jeg skrifter ofte svar af typer på Vestegnen som jeg beskriver. Og her starter kommer. Som barn hvis jeg selv har store børn spurgt at jeg havde stjålet hele vejen rundt

Hele vejen rundt

„Ja, hvis der som barn, så sagde kommunen?“ I min mor i forve det eneste karriere kommunen og bliver 18 år. Og ung alder. I ungdomspensionen med

Karina Pedersen for at gå efter f på det lokale for verden“ blev hun der var større end

Er din rejse netop beviset på social mobilitet? demokratiske dr

„Nej, for de staten. Mine sørater på førtidskontanthjælp er staten. Det fatidklasse reprædemokraten M for flere penge aldrig manglet gik de bare til hun modtog, j